

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת וארא ושבת בשלח ס"ט:

א] הרמב"ם בריש הלכות תפילה ובספר המצוות כתב, דחובה מן התורה להתפלל כל יום, אלא דזמני התפילה ונוסחה אינם מן התורה, ומן התורה יוצא כשאמר שבת ובקשה וסיים בשבת, יעו"ש.

והרמב"ן בספר המצוות נחלק עליו, דמן התורה אין חובה להתפלל כל יום, ועיקר חיוב התפילה הינו מדרבנן, ע"ש שהאריך בזה.

ויל"ע מהפסוק בשירת הים "אלוקי אבי וארוממנהו", שכתב הרמב"ן בפירושו התורה דפשוטו של מקרא "וארוממנהו" היינו רוממות ה' בתפילה, הרי שמצוות התפילה מדאורייתא.

אמנם לפי מש"כ בחידושי רבנו חיים הלוי (הלכות תפילה), דודאי גם לרמב"ן המתפלל מקיים מצוה מה"ת, ורק דאין חובה להתפלל מה"ת אתי שפיר, דמקרא דוארוממנהו לא ילפינן חיוב תפילה, דלא נאמר בפסוק דחובה לעשות כן, אלא שעם ישראל אמרו שיעשו כן. (ולפי"ז לכאורה גם דין הידור מצוה הנלמד מרישא דקרא "זה קלי ואנוהו" אינו חיוב מה"ת אלא רק קיום מצוה מה"ת, וע').

ב] בשו"ת חות יאיר (סימן ק"מ) דן במעשה שש"ץ נשבע לבני הקהילה שלא יעזבם בתוך י" השנים הבאות, ושוב רצה לעזבם בטענה ששבועתו היתה שבועה לבטל את המצוה, לפי מה שמבואר ברמ"א (חו"מ סימן של"ג סעיף ג') שאסור לפועל להשכיר עצמו בבית בעל הבית יותר מג' שנים דבכה"ג הרי הוא כעבד ועובר על מה שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים" – עבדי הם ולא עבדים לעבדים.

ופסק החות יאיר שם שאסור לו לעזבם מכמה טעמים, ואחד מטעמיו שההלכה הנ"ל לא נאמרה בש"ץ, שאינו חשוב כעבד הקהל אלא כעבד ה' בלבד, מכיון שנשכר להוציאם במצות התפילה, ואף שמקבל תוספת שכר על מה שמנעים בקולו – כל זה הינו הידור במצות התפילה, וכמו שנאמר "כבוד את ה' מהונך" ודרשו חז"ל מגרונוך.

והוסיף שם שאף שמבואר ברמ"א שבמלמד תשב"ר נאמרה ההלכה (שאסור להשכיר עצמו יותר מג' שנים), שאני מלמד שאינו מקבל שכר על גוף הלימוד (דהא אמרינן "מה אני בחנם אף אתם בחנם), אלא שכרו הוא על שימור התינוקות ושכר פיסוק טעמים, וכמו שמבואר בנדירים בפרק רביעי.

ובקצות החושן (סימן של"ג ס"ק ז') תמה על דברי החות יאיר, דהלא מלמד שמקבל שכר על פיסוק הטעמים ודאי מקיים מצוה, אלא שמכיון שאינו מקיים בזה מצוה דאורייתא אלא דרבנן – מיקרי עבד לעבדים (כשנשכר ליותר מג' שנים בבית בעה"ב וכו"ל), והכא נמי הלא מצות התפילה לרוב הפוסקים אינה מצוה מדאורייתא אלא מדרבנן.

אולם לפי מה שנתבאר בשם הגר"ח דלכו"ע בתפילה יש קיום מצוה דאורייתא, מיושבים דברי החות יאיר בפשיטות, דש"ץ שכל שכרו על קיום מצוה דאורייתא מיקרי עבד ה', משא"כ מלמד ששכרו על מצוה דרבנן – מיקרי עבד לעבדים.

[ויעו"ש בחות יאיר שהסתפק לענין הרב והשמש אם אסורים להתחייב ליותר מג' שנים (באופן שגרים בבית הקהילה וכדו'), או דשרו כש"ץ, ולא ביאר את צדדי הספק במה שונים הם מהחזן, ולפי מה שנתבאר דהעיקר תלוי אם כל השכר הוא על קיום מצוה דאורייתא, מבואר שהסתפק דשמא אצלם אי אפשר לומר שכל שכרם הוא על עשיית דברים שהם מצוה דאורייתא].

ג] במגן אברהם (סימן ק"ו) כתב ליישב את המנהג שנהגו הרבה נשים לא להתפלל כלל (אף ששנינו בברכות פ"ג דנשים חייבות בתפילה), דאפשר דסמכו על דעת הרמב"ם הנ"ל שמצות תפילה עיקרה דאורייתא וזמנה ונוסחה מדרבנן, והלא כתב הרמב"ם בריש הלכות תפילה דהטעם דנשים חייבות מדאורייתא הוא משום דהוי מצות עשה שלא הזמן גרמא, וא"כ הלא כל זה לגבי מצות תפילה דאורייתא, אולם נוסח התפילה שהוא מדרבנן הלא קבעו לו חז"ל זמנים, וא"כ י"ל דבו נשים לא חייבות דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, יעו"ש.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ובשאלת אריה (סימן י"ד) תמה, דהלא בברכות (דף כ') אמרו בגמ' דנשים חייבות בתפילה משום "דרחמי ניהו" ולא משום דהוי מצות עשה שלא הזמן גרמא, ועל כרחך צ"ל לרמב"ם שכוונת הגמ' היא לבאר מדוע חייבות בנוסח התפילה ועל זה אמרו שהוא משום דרחמי ניהו, וא"כ גם לרמב"ם חייבות בנוסח התפילה שהוא מדרבנן.

אולם בפרי מגדים (שם) כתב שצ"ל שהרמב"ם לא גריס שם כגירסא שלנו, דהלא כתב שהטעם שחייבות בתפילה הוא משום דהוי מצות עשה שלא הזמן גרמא.

ד] ויש לעיין בעיקר מש"כ המג"א שמכיון שלנוסח התפילה קבעו זמנים שוב הו"ל תפילה (דרבנן) מצות עשה שהזמן גרמא, דהלא מ"מ חיוב התפילה הוא בכל זמן דבכל זמן חייב או בשחרית או בערבית, ומצינו בכעין זה לגבי מצות זכירת יציאת מצרים שנחלקו הכסף משנה והשאלת אריה אם חשובה מצות עשה שהזמן גרמא או לא, ודעת הכסף משנה שמכיון שבכל זמן חייב או משום יום או משום לילה – לא חשיב מצות עשה שהזמן גרמא, ולכאורה ה"ה לגבי תפילה.

ואולם י"ל דהלא שחרית עיקר זמנה רק עד ד' שעות, וגם בזמן שבין חצות לזמן מנחה גדולה אינו בחיוב אף תפילה, לכן כאן מיקרי הזמן גרמא לכו"ע, ודו"ק.

ה] הנה כתב במ"ב (סימן ק"ו ס"ק ד'), שעיקר ההלכה שנשים חייבות אף בנוסח התפילה ולא די להם באמירת שבח ובקשה, (והיינו בשחרית ומנחה, אולם בערבית נהגו הנשים לא להתפלל), ומ"מ נהגו הרבה נשים לטעום בבוקר קודם התפילה, וכתב באגרות משה (ח"ד סימן ק"א [ב]) ליישב מנהגם שלענין זה סמכו על דברי המגן אברהם ע"פ הרמב"ם שיצאו ידי חובה באמירת שבח ובקשה, וע"ש שסיים דצ"ע לדינא.

ויש להעיר דלמבואר ברמב"ם דחיוב התפילה מדאורייתא היא דוקא באופן של שבח בקשה ושוב שבח, א"כ יש להם לומר קודם הטעימה את ברכות התורה או המעביר שינה וכדו' בדוקא, שיש בהם שבח בקשה ושבח.

(ובשו"ת מחזה אפרים כתב, שמה שנהגו להקל בזה הוא משום חולשה, וכדין חולה או רעב וצמא שמוותר לו לאכול קודם התפילה, וכמבואר בסימן פ"ט, ואולם גם לפ"ז ודאי שראוי שיאמרו קודם שבח ובקשה וכנ"ל לצאת ידי חובת תפילה דאורייתא ועיקר חיובם לרמב"ם).

ו] והנה לענין השותה מים וכדומה קודם התפילה, מותר לו אף בשבת לשתות קודם התפילה, ואף שאסור לשתות קודם קידוש מ"מ כל זמן שלא התפלל לא חלה עליו חובת קידוש. ואולם בחולה האוכל קודם התפילה, כתב בביאור הלכה (סימן רפ"ט) דפשוט דחייב לקדש קודם התפילה.

וביאר הגרש"ז אוערבאך (שמירת שבת כהלכתה פ"מ סמ"ה) דכל זמן שלא אוכל סעודה לא חלה עליו חובת קידוש, אולם אם אוכל סעודה קודם התפילה נתחייב בקידוש אף קודם התפילה. וע"ש שסעודה לענין זה היינו כל שיוצא בו ידי קידוש במקום סעודה, ולכן אף האוכל פת הבאה בכיסנין קודם התפילה בשבת חייב בקידוש.

ז] אולם כל הנ"ל לענין איש, אבל אשה שנוהגת לאכול לאחר אמירת שבח ובקשה, כתב הגרש"ז אוערבאך (שש"כ פנ"ג סי"ב) שלאחר שאמרה כן בשבת נאסרה אף לשתות, דלדידה הוי כבר זמן סעודה, כיון דלמנהגה מותרת כבר לאכול.

ובשו"ת אגרות משה (שם) כתב שכל זה באשה שלא נישאה עדיין, אולם אשה נשואה שמשועבדת לבעלה לאכול עמו – מותרת לשתות, שכל זמן שלא שב בעלה מבית הכנסת עדיין אין זה זמן סעודה לדידה.

אולם הגרש"ז א תמה עליו מאוד, שמלבד שיש לדון על עיקר שעבוד זה, הלא ודאי שיכולה לאכול מעט קודם בואו, וא"כ שוב הוי לדידה זמן סעודה.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וע"ע בשו"ת מנחת יצחק, דמ"מ בשעת הדחק יכולות נשים לסמוך על דעת הראב"ד דבשחרית אין איסור לטעום קודם קידוש, ובצירוף דעת הסוברים דנשים אינם מצוות בקידוש היום.

[ובמה שנקט הגרשו"א שגדר "זמן סעודה" המחייב בקידוש היום הוא זמן סעודה שיוצאים בה ידי קידוש במקום סעודה, לכאורה לולי דבריו היה מקום לדון דזמן קידוש הוא דוקא בזמן סעודה שיוצאים בה ידי סעודה מג' סעודות שבת, שזהו דוקא ביותר מכביצה פת ולהרבה פוסקים דוקא פת גמורה ולא פת הבאה בכיסנין. וכן נראה לכאורה מדברי שו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן נ"ז), ונראה לכאורה דבנידון זה נחלקו הפוסקים לענין טעימה קודם מוסף בלא קידוש (כמש"כ במשנה ברורה סימן רפ"ו ס"ג), דהאוסרים סוברים שכל שמותר לאכול כזית פת הבאה בכיסנין שוב הוי זמן סעודה ואסור לאכול קודם קידוש והמתירים ס"ל דמכיון שסעודה גמורה אסורה קודם קידוש עדין לא הגיע זמן סעודה ומותר לאכול קודם קידוש].

[ח] "אלוקי אבי וארוממנהו". פירש רש"י "אלוקי אבי" – אני איני תחילת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלוקותו עלי מימי אבותי. והיינו שמה שישאל יכולים להתפלל לפני צור העולמים "וארוממנהו" – הינה בזכות היותם ממשיכי דרכם של האבות.

ואולי זהו המקור למה שתיקנו לנו חז"ל בראשית התפילה כל בוקר "לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונונו לפניך וכו', מה אנו מה חיינו וכו', מה נאמר וכו' הלא כל הגבורים כאין לפניך וכו', אבל אנחנו בני בריתך בני אברהם וכו' זרע יצחק וכו' עדת יעקב וכו' שמאבהתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישורון".

ואולי זהו גם המקור למה שתיקנו חז"ל לפתוח כל שמונה עשרה במילים "אלוקינו ואלוקי אבותינו, אלוקי אברהם ואלוקי יצחק ואלוקי יעקב". (שוב ראיתי כעין זה באור החיים).